9 संस्कृत पदों का वाक्यों में प्रयोग

जिस प्रकार हिन्दी के वाक्यों में शब्द रहते हैं, उसी प्रकार संस्कृत के वाक्यों में भी। साधारणत: हिन्दी के वाक्यों के एक-एक पद के स्थान पर यदि उसी पद का संस्कृत अनुवाद दे दिया जाय तो पूरे हिन्दी वाक्य का संस्कृत अनुवाद हो जाता है। दिये गये शब्द का वाक्य में प्रयोग करते समय सबसे पहले संस्कृत शब्द को ध्यान में रखते हुए हिन्दी-वाक्य बना लें और फिर अनुवाद के नियम से संस्कृत वाक्य बना लेना चाहिए।

विभिन्न प्रकार के संस्कृत शब्दों के वाक्य प्रयोग यहाँ दिये जा रहे हैं–

संज्ञा प्रयोग

	शब्द	वाक्य-प्रयोग
(१)	हिमालये	**हिमालये** हिमं पतति।
(२)	बालका:	**बालकाः** क्रीडन्ति।
(३)	राजान:	**राजानः** प्रजां पालयन्ति।
(४)	वृक्षे:	**वृक्षेः** खगा: तिष्ठन्ति।
(५)	उद्याने	**उद्याने** बहव: वृक्षा: सन्ति।
(६)	मित्रम्	मम **मित्रम्** पठति।
(७)	सूर्य:	**सूर्यः** उदयति।
(८)	काक:	**काकः** वृक्षे तिष्ठति।
(९)	नेत्राभ्याम्	अहं **नेत्राभ्याम्** पश्यामि।
(१०)	नद्या:	**नद्याः** जलं मधुरं अस्ति।
(११)	बालकाय	**बालकाय** मोदकानि रुच्यते।
(१२)	विद्यालयेषु	बालका: **विद्यालयेषु** पठन्ति।
(१३)	पण्डित:	**पण्डितः** यज्ञं करोति।
(१४)	गणेशाय	श्री **गणेशाय** नम:।
(१५)	सिंहात्	वीर: **सिंहात्** बालकं रक्षति।
(१६)	वृक्षात्	**वृक्षात्** पत्राणि पतन्ति।
(१७)	विद्यालये	स: **विद्यालये** पठति।
(१८)	पुत्र:	राम कृष्णस्य **पुत्रः** अस्ति।
(१९)	कृषक:	**कृषकः** विश्वस्य पिता अस्ति।
(२०)	विद्यालयम्	स: **विद्यालयं** गच्छति।
(२१)	रामाय	**रामाय** मोदकं रोचते।

सर्वनाम प्रयोग

शब्द		वाक्य-प्रयोग
(१)	त्वम्	**त्वम्** पठसि।
(२)	युष्माकम्	अहं **युष्माकं** पुस्तकं पठामि।
(३)	केन्	स: **केन्** ताडयति?
(४)	इमे	**इमे** पठन्ति।
(५)	सर्वाणि	**सर्वाणि** पतन्ति।
(६)	तस्या:	**तस्याः** वचनं मधुरं अस्ति।
(७)	अनेन	**अनेन** सह गच्छ।
(८)	मया	**मया** सह गच्छति।
(९)	तान्	अहं **तान्** पश्यामि।
(१०)	स:	**सः** तत्र गच्छति।
(११)	भवत:	**भवतः** पिता अत्र आगच्छत्।
(१२)	सा	**सा** तत्र गच्छति।
(१३)	ते	**ते** पठन्ति।
(१४)	तस्य	एतत् **तस्य** गृहम् अस्ति।
(१५)	यूयम्	**यूयम्** पुस्तकं पठथ।
(१६)	अस्माभि:	स: **अस्माभिः** सह क्रीडति।
(१७)	तस्मिन्	**तस्मिन्** वने सिंह: वसति।
(१८)	भवान्	**भवान्** पुस्तकं पठति।
(१९)	त्वां	स: **त्वां** वदति।
(२०)	तम्	अहं **तम्** वृक्षं पश्यामि।
(२१)	तव	**तव** जनक: कुत्र गच्छति?
(२२)	त्वत्	स: **त्वत्** गणितं पठति।
(२३)	वयम्	**वयम्** पुस्तकं पठाम:।
(२४)	माम	स: **माम्** वदति।
(२५)	तौ	**तौ** शुकौ वसत:।
(२६)	युष्मासु	**युष्मासु** क: फलं खादिष्यति?
(२७)	कया	स: **कया** सह गच्छति?
(२८)	मह्यम्	**मह्यम्** पुस्तकं देहि।
(२९)	मम	इदं **मम** गृहम् अस्ति।
(३०)	अस्माकं	**अस्माकं** देश: विशाल: अस्ति।

विशेषण प्रयोग

	शब्द	वाक्य-प्रयोग
(१)	निर्मले	**निर्मले** आकाशे चन्द्र: उदयति।
(२)	मधुरम्	गंगा जलं **मधुरं** अस्ति।
(३)	सुन्दरम्	मम पुस्तकं **सुन्दरं** अस्ति।
(४)	मनोहर:	अयं श्लोक: **मनोहरः** अस्ति।
(५)	ज्येष्ठ:	राम दशरथस्य **ज्येष्ठः** पुत्र: आसीत्।
(६)	उत्तम:	**उत्तमः** छात्र: गुरुं प्रणमति।
(७)	स्थूल:	स: **स्थूलः** अस्ति।
(८)	उष्णाम्	**उष्णाम्** दुग्धं क: पिबति।
(९)	शीतलता	विश्वस्य **शीतलता** प्रयोग: अस्ति।
(१०)	लघु	अद्य मम **लघु** भ्राता आगच्छत्।
(११)	बुद्धिमती	**बुद्धिमती** बालिका पठति।
(१२)	उच्चतम:	हिमालय: पर्वतेषु **उच्चतमः** अस्ति।
(१३)	चतुरतर:	रामात् सोहन: **चतुरतरः** अस्ति।
(१४)	क्रन्दनम्	बालका: **क्रन्दनम्** कुर्वन्ति।
(१५)	सुन्दरी	राधा **सुन्दरी** अस्ति।

अव्यय प्रयोग

	शब्द	वाक्य-प्रयोग
(१)	सदा	राम: **सदा** सत्यं वदति।
(२)	सर्वत्र	ईश्वर: **सर्वत्र** अस्ति।
(३)	प्रतिदिनम्	अहं **प्रतिदिनं** दुग्धं पिबामि।
(४)	यदा तदा	**यदा** कृष्ण: आगच्छति। **तदा** मोहन: गच्छति।
(५)	अत्र	स: **अत्र** अगच्छत्।
(६)	तत्र	स: **तत्र** अगच्छत् ।
(७)	श्व:	अहम् **श्वः** विद्यालयं गमिष्यामि।
(८)	कुत्र	बालका: **कुत्र** निवसन्ति?
(९)	एवम्	जना: **एवम्** कथयन्ति।
(१०)	कथम्	सा **कथम्** लिखति?
(११)	अद्यैव	राम: **अद्यैव** गमिष्यति।
(१२)	प्रात:	**प्रातः** सूर्य: उदयति।
(१३)	यथाशक्ति:	राम: **यथाशक्तिः** सत्यं वदति।
(१४)	अध:	बालक: **अधः** अपतत् ।

(१५)	एकदा	**एकदा** रामः तत्र अगच्छत् ।
(१६)	स्वयमेव	सः **स्वयमेव** धनं दास्यति।
(१७)	विना	मोहनः लेखन्या **विना** कथं लिखति?
(१८)	सायम्	चन्द्रः **सायम्** उदयति।
(१९)	नमः	श्री गणेशाय **नमः**।
(२०)	नक्तम्	**नक्तं** भोजनं न करोति।
(२१)	दिवा	सोहनः **दिवा** न पठति।
(२२)	अधुना	राजेन्द्रः **अधुना** न पठति।
(२३)	अचिरम्	**अचिरम्** सः गतवान् ।
(२४)	उभयतः	विद्यालयं **उभयतः** वृक्षाः सन्ति।
(२५)	परस्परम्	मूर्खाः **परस्परम्** कलहं कुर्वन्ति।
(२६)	वा	बालः वृद्धः **वा** फलं खादति।
(२७)	उपरि	वृक्षाणाम् **उपरि** खगाः तिष्ठन्ति।
(२८)	अकस्मात्	सः **अकस्मात्** अत्र आगच्छत् ।
(२९)	इह	सः **इह** पठति।
(३०)	ह्यः	**ह्यः** अहम् विद्यालयं गमिष्यामि।
(३१)	सह	सीता रामेण **सह** वनं गच्छति।
(३२)	कदा	सः **कदा** विद्यालयं गच्छति?

संख्यावाचक शब्दों का प्रयोग

(१)	द्वौ	**द्वौ** वानरौ नृत्यतः।
(२)	द्वितीयः	**द्वितीयः** पुरुषः गच्छति।
(३)	एकः	**एकः** मृगः वने वसति।
(४)	त्रयः	**त्रयः** बालकाः पठन्ति।
(५)	द्वे	**द्वे** वस्त्रे नवीने स्तः।
(६)	त्रीणि	**त्रीणि** पुस्तकानि सन्ति।
(७)	चत्वारि	**चत्वारि** फलानि सन्ति।
(८)	द्वाभ्याम्	**द्वाभ्याम्** वृक्षाभ्यां फलानि पतन्ति।
(९)	शतं	**शतं** छात्राः क्रीडन्ति।
(१०)	पञ्च	**पञ्च** पुरुषाः गच्छन्ति।
(११)	चत्वारः	**चत्वारः** ब्राह्मणाः गच्छन्ति।
(१२)	एका	**एका** नारी अत्र आगच्छति।
(१३)	चतुर्णाम्	अयं **चतुर्णाम्** बालकानां पिता अस्ति।
(१४)	अष्टौ	**अष्टौ** गुणाः पुरुषं दीपयन्ति।
(१५)	त्रिषु	**त्रिषु** लोकेषु विद्या श्रेष्ठं धनं अस्ति।

क्रिया का प्रयोग

(१)	पठन्ति	छात्राः **पठन्ति**।
(२)	अखादत्	मोहनः फलं **अखादत्**।
(३)	पश्यसि	त्वं चित्रं **पश्यसि**।
(४)	उद्गच्छति	गंगा हिमालयात् **उद्गच्छति**।
(५)	प्रभवति	लोभात् क्रोधः **प्रभवति**।
(६)	गच्छामः	वयं कानपुरं **गच्छामः**।
(७)	करोमि	अहं कार्यं **करोमि**।
(८)	करोति	रामः कार्यं **करोति**।
(९)	क्रीडामि	अहं क्रीडाक्षेत्रे **क्रीडामि**।
(१०)	गच्छति	सोहनः गृहं **गच्छति**।
(११)	गच्छन्ति	छात्राः विद्यालयं **गच्छन्ति**।
(१२)	लिखामि	अहं पुस्तकं **लिखामि**।
(१३)	कुरु	त्वम् स्वकार्यं समयेन **कुरु**।
(१४)	हन्ति	रामः रावणं **हन्ति**।
(१५)	अपठत्	सुरेन्द्रः पुस्तकं **अपठत्**।
(१६)	पठति	सुरेशः **पठति**।
(१७)	अपचन्	ते भोजनं **अपचन्**।
(१८)	रोचते	मध्यं पठनं **रोचते**।
(१९)	अपठन्	बालकाः **अपठन्**।
(२०)	गच्छताम्	तौ गृहं **गच्छताम्**।
(२१)	क्रुध्यति	रामः **क्रुध्यति**।
(२२)	रक्षति	सुरेशः **रक्षति**।
(२३)	अकुर्म	वयं कृत्यं **अकुर्म**।
(२४)	प्राहरत्	भीमः दुर्योधनं **प्राहरत्**।
(२५)	तिष्ठेत्	अशोकः अत्र **तिष्ठेत्**।
(२६)	पतन्ति	वृक्षात् पत्राणि **पतन्ति**।
(२७)	पश्य	इदं चित्रं **पश्य**।

प्रत्यय प्रयोग

(१)	पीत्वा	सः जलं **पीत्वा** आगच्छति।
(२)	हसन्	**हसन्** बालकः गच्छति।
(३)	पश्यन्	रामः **पश्यन्** कृष्णः आगच्छति।
(४)	हसनीयम्	रामेण न **हसनीयम्**।
(५)	आलोक्य	रामः नाटकं **आलोक्य** आगच्छति।

(६)	कृतम्	तेन कार्यं **कृतम्** ।
(७)	कृत्वा	रामः भोजनं **कृत्वा** विद्यालयं गच्छति।
(८)	कर्तुम्	मोहनः कार्यं **कर्तुम्** गच्छति।
(९)	लिखामि	अहं पत्रं **लिखामि**।
(१०)	लब्ध्वा	धनं **लब्ध्वा** सुखी भवेत् ।
(११)	दातुम्	अहं धनं **दातुम्** इच्छामि।
(१२)	पठति	रामः पुस्तकं **पठति**।
(१३)	गतः	सः गृहम् **गतः**।
(१४)	गतवान्	रामः वनं **गतवान्**।
(१५)	गच्छन्	रामः नगरं **गच्छन्** एकं मृगम् अपश्यत्।
(१६)	पठितव्यम्	मया पुस्तकं **पठितव्यम्**।
(१७)	श्रोतव्यम्	अनुसूया आख्यानं **श्रोतव्यम्**।
(१८)	गन्तव्यम्	त्वया गृहं **गन्तव्यम्**।
(१९)	करिष्यामि	अहं कार्यं **करिष्यामि**।
(२०)	भवितव्यम्	रामेण अत्र **भवितव्यम्**।
(२१)	भक्षितव्यानि	तेन फलानि **भक्षितव्यानि**।
(२२)	पीतवती	सा जलं **पीतवती**।
(२३)	पतनीयम्	बालक न **पतनीयम्**।
(२४)	दानीयम्	मोहनेन पुस्तकं **दानीयम्**।
(२५)	आगच्छ	**आगच्छ** कन्दुकेन क्रीडेम।
(२६)	आदाय	चौरः धनं **आदाय** धावति।
(२७)	प्रष्टुम्	सः प्रश्नं **प्रष्टुम्** आगच्छति।
(२८)	श्रोतुम्	कृष्णः कथां **श्रोतुम्** इच्छति।
(२९)	विहाय	मम **विहाय** सः अगच्छत्।
(३०)	पातुम्	रामः जलं **पातुम्** इच्छति।
(३१)	पठित्वा	सः पुस्तकं **पठित्वा** विद्यालयं गच्छति।
(३२)	लिखित्वा	अहं पत्रं **लिखित्वा** कार्यं करोमि।
(३३)	गमिष्यामि	अहं गृहं **गमिष्यामि**।

अभ्यास-प्रश्न

१. निम्नलिखित में से किन्हीं पाँच शब्दों का संस्कृत-वाक्यों में प्रयोग कीजिए–

अस्माकं, मासस्य, वर्तते, सन्ति, प्राप्तवान्, गन्तव्यम्, आसम्, ताः, वयम्, अद्यतनम्।

२. 'वृक्षात्' का वाक्य-प्रयोग है–

(क) वृक्षात् पत्रम् पतन्ति   (ख) वृक्षात् पत्राणि पतन्ति

(ग) वृक्षात् पत्राणि पतति   (घ) वृक्षात् पत्राय पतसि।

३. **निम्न में से किन्हीं पाँच शब्दों के प्रयोग संस्कृत वाक्यों में कीजिए–**
त्वम्, सः, सुन्दरम्, एका, सह, परितः, मम्, च, भोः!, गच्छामि।

४. **'रामेण........सीता वनं अगच्छत्' वाक्य में रिक्त स्थान पर होगा–**
(क) लक्ष्मणेन (ख) सः (ग) सह (घ) अयोध्यायाम् ।

५. **निम्न में से किन्हीं पाँच शब्दों का संस्कृत वाक्यों में प्रयोग कीजिए–**
राज्ञः, अस्मिन्, श्रुत्वा, लिखन्तु, ददाति, ज्ञास्यथ, आवाम्, पठितुं, पठनीयम्, गुरोः।

६. **निम्न में से किन्हीं पाँच शब्दों का संस्कृत वाक्यों में प्रयोग कीजिए–**
इमाः पठन्ति, कुत्र, अपिबन्, पत्राणि, अनयत्, आगम्य, दुष्टः, सकलः, सह।

७. **निम्न में से किन्हीं पाँच शब्दों का संस्कृत वाक्यों में प्रयोग कीजिए–**
सर्वे, अत्र, मम, पठन्ति, गन्तुम् , कृत्वा, विद्यालये, किम् , छात्राय, यदा।

८. **निम्न में से किन्हीं पाँच शब्दों का संस्कृत वाक्यों में प्रयोग कीजिए–**
गच्छसि, गणेशाय, सूर्यः, कृत्वा, अभितः, गमिष्यन्ति, ददति, अत्र, पठितुम्, दशरथस्य।

९. **निम्नलिखित शब्दों में से किन्हीं पाँच शब्दों का संस्कृत वाक्यों में प्रयोग कीजिए–**
नाविकः, शुकः, कः, अस्मिन्, परिश्रमम्, प्रातः, अहो, रात्रौ, नदी, प्रतिदिनम्।

१०. **निम्नलिखित में से किन्हीं पाँच शब्दों का संस्कृत वाक्यों में प्रयोग कीजिए–**
अहम्, गुरवे, गत्वा, पित्रां, कृष्णेन, बालकाय, वैकुण्ठम, वृक्षात्, राज्ञः, शिलाम्।

११. **निम्नलिखित में से किन्हीं पाँच शब्दों के संस्कृत वाक्यों में प्रयोग कीजिए–**
पण्डिताः, यूयम्, भवति, गत्वा, तिस्रः, अपठत्, गच्छेः, भगवान्, कर्णेन, स्वधा।

१२. **निम्नलिखित में से किन्हीं पाँच शब्दों के संस्कृत वाक्यों में प्रयोग कीजिए–**
त्रिसः, द्वे, कलत्राणि, अन्नं, पतन्ति, कस्मै, अस्यां, अद्यत्वे, ज्येष्ठा, सर्वेषु।

१३. **निम्नलिखित में से किन्हीं पाँच शब्दों का संस्कृत वाक्यों में प्रयोग कीजिए–**
गतवान्, रामाय, श्रुत्वा, वृक्षेषु, ओदनम्, अनुजः, सुतः, सह, पृथक्, रिपुः।

१४. **निम्नलिखित में से किन्हीं पाँच शब्दों के संस्कृत वाक्यों में प्रयोग कीजिए–**
एकदा, यदि, यदा, चेत्, यतः, अतः, कुत, यत्र, केषाञ्चित्, कुत्रचित्।

१५. **निम्नलिखित पदों में से किन्हीं पाँच पदों का संस्कृत वाक्यों में प्रयोग कीजिए–**
गन्तुम्, पीत्वा, करणीयम्, प्राप्तः, इतः, यतोहि, यदि, यदा, यत्र, यतः।

●●●